

China's hoogmoed en val

De Qing-dynastie 1839-1912

In de achttiende eeuw leek China nog een stabiel, ordelijk en welvend keizerrijk, eind negentiende eeuw was het echter de 'zieke man van Azië' geworden. Op industrieel en technisch gebied liep het ver achter bij het Westen: vernederd, economisch geëxploiteerd en intern verscheurd. Een nijpend probleem was de overbevolking. Staatsinkomsten gingen achteruit en het gezag van de Qing-dynastie verzwakte. Daarbij kwam een fatale factor: opiumverslaving.

Jan van Oudheusden
is oud-docent en oud-
hoofdredacteur van
Kleio.

Voor China had de opiumimport door de Britse East India Company vanuit Bengalen verwoestende effecten. Die import was begonnen als ruilmiddel voor de Chinese thee, waaraan de Britten verslaafd waren. In obscure kisten kon elke opiumverslaafde wegzinken in een weldadige roes. Dit vervulde de keizerlijke regering met zorg. Zij zag het volk verslappen en het zilver wegvloeien waarmee het giftige goedje werd betaald. Een monetaire crisis dreigde. Invoerverboden hielpen niet, de smokkelhandel bleek niet te bestrijden. Controleurs knepen een oogje toe, of zetten zelf een handeltje op. Rond 1830 telde China twaalf miljoen verslaafden. Toen in 1834 het monopolie van de Company afliep, waren westerse particulieren er als de kippen bij om een graantje mee te pikken in de lucratieve opiumhandel.

De Eerste Opiumoorlog

In 1839 sloeg de vlam in de pan. Op hoge poten was Lin Zexu, een afgevaardigde van de keizer, naar de stad Kanton gegaan. Daar organiseerde hij een grote openbare opiumverbranding. 20.000 kisten met elk dertig kilo opium vielen ten prooi aan

'De buitenlandse soldaten kregen van hun officieren de vrije hand om naar hartenlust te plunderen in het keizerlijke zomerpaleis'

de vlammen. Britse handelaren zagen miljoenen ponden in rook opgaan. Lin Zexu overspeelde evenwel zijn hand. Onder druk van handelaren eiste de regering in Londen genoegdoening. Om die eis kracht bij te zetten, zond zij vanuit Brits-Indië een expeditieleger naar China. Tot hun verbazing ontmoetten deze Britse troepen nauwelijks tegenstand. Zij bezetten enkele havens en in 1840 werd de stad Shanghai veroverd. Een paar rake kanonsalvo's vanuit hun gloednieuwe stoomraderboten volstonden om de Chinese jonken aan flarden te schieten. Pijnlijk zichtbaar was toen de technologische achterstand van het

Hemelse Rijk op het Westen.

In 1842 eindigde deze Eerste Opiumoorlog met het vernederende Verdrag van Nanjing. China moest een enorme schadeloosstelling betalen en moest beloven Britse onderdanen vrije toegang te verschaffen tot Kanton en vier andere havensteden. Bovendien werd het eiland Hongkong een Britse kroonkolonie en een goed bruikbare natuurlijke haven. Daar en in de vijf verdragshavens gingen extraterritoriale rechten gelden voor buitenlanders. Die konden dus niet meer door Chinese rechtbanken worden veroordeeld maar alleen door eigen rechters, conform de rechtsregels van het moederland. Britse schepen mochten ongehinderd patrouilleren op de Chinese rivieren en kusten.





Gesteggel over verdragen

Kort na het Verdrag van Nanjing wisten de Fransen en Amerikanen soortgelijke privileges af te dwingen als de Britten. Vanaf 1844 werd in de verdragshavens het christendom toegestaan. Christelijke zendelingen en missionarissen togen naar het Hemelse Rijk. Jarenlang was er tussen China en de westerlingen gesteggel over de uitvoering van de verdragen. Daaruit vloeide in 1856 opnieuw oorlog voort, de Tweede Opiumoorlog. Alweer werden de Chinezen getrakteerd op een staaltje Europese machtspolitiek. Frankrijk liet zich hierbij niet onbetuigd. Na de moord op een missionaris stuurde keizer Napoleon III troepen. Het ging hem vooral om het beheersen van Indochina. In 1858 moest China het Verdrag van Tianjin tekenen, dat tien nieuwe havens openstelde voor buitenlanders. Toen het keizerlijke hof zijn medewerking aan de uitvoering van dit verdrag vertraagde, gingen Franse troepen bij Tianjin aan land, samen met de Britten. De keizer vluchtte naar zijn buitenverblijf. De buitenlandse soldaten kregen van hun officieren de vrije hand om naar hartenlust te plunderen in het keizerlijke zomerpaleis. Wat ze niet konden roven, staken ze in brand. In Londen ontving koningin Victoria presentjes van haar officieren uit Beijing. Ze kreeg een hondje cadeau, een pekineesje, dat ze vertederd *Looty* (Plunder-tje) noemde. Sinds de dagen dat keizer Qianlong in 1793 hooghartig de toenadering van haar

grootvader had afgewezen, waren de machtsverhoudingen radicaal gewijzigd!

In Beijing volgde de ondertekening van een verdrag dat de regels uit de vorige verdragen onverkort bevestigde en dat de opiumhandel legaliseerde. Later volgde nog een hele reeks ongelijke verdragen. Steeds was de kern dat buitenlanders de Chinese wetten aan hun laars konden lappen. Tegen lage tarieven mochten zij hun koopwaar slijten. Veertig jaar lang leverde Groot-Brittannië twee derde van China's import. In 1895 bedroeg die ruim 50 miljoen pond. Opium was nog altijd de marktleider. Alle douanediens ten en de hele kustbewaking waren stevig in Britse handen.

Dit alles wekte ergernis bij de Chinezen. Machteloos aanschouwden zij het arrogante gedrag van de westerse indringers. Ook dat van Rusland: al het gebied ten noorden van de rivier de Amoer en ten oosten van de Oessoeri werd per verdrag aan Rusland afgestaan. Dit was een enorm gebiedsverlies voor China.

Het Taiping-oproer

De vernederingen vanaf de Opiumoorlog ondermijnden het toch al geringe vertrouwen van de bevolking in de Qing-regering. Dat buitenlandse schepen ongehinderd de havens en rivieren van China mochten bevaren was nadelig voor honderdduizenden schippers en havenwerkers, die werkloos raakten. Daar kwam bij dat het

Taiping-oproer. Chinese schildering uit een set van tien over deze opstand, gemaakt rond 1864.



Rechts: Keizerin-weduwe Cixi, gemaakt door Hubert Vos in 1905. Collectie Harvard Art Museums.

bevolkingscijfer van het Hemelse Rijk almaar bleef stijgen, zonder dat de voedselvoorziening gelijke tred hield. Rond 1850 werd het aantal inwoners geschat op 430 miljoen. Voor het grootste deel leefden de boeren in uiterst armzalige omstandigheden. Landbouwgrond was schaars en hongersnoden dreven mensen tot wanhoop.

Omstreeks 1847 begon een zekere Hong Xiuquan, een verbitterd man die viermaal gezakt was voor het mandarijnenexamen, in Zuid-China een nieuw geloof te prediken. Nadat hij enkele Bijbelteksten onder ogen had gekregen, kreeg hij een visioen en verklaarde hij de jongere broer van Jezus Christus te zijn. Hij verzamelde aanhangers om zich heen en lanceerde in 1851 een revolutie tegen de Qing-keizer. Hij riep zich uit tot *Taiping Tianwang*, Hemelse Koning van de Volmaakte Vrede. De tekenen wezen erop dat de Mantsjoes hun Hemels Mandaat hadden verspeeld. Hong kreeg veel aanhangers onder de door extreme droogte getroffen boeren in Zuid- en Midden-China. Die lieten zich inspireren door revolutionaire, deels christelijke, deels communistisch aandoende elementen uit zijn leerstellingen. Privébezit werd afgeschaft en de gelijkheid tussen man en vrouw werd geproclameerd. Opium, tabak, alcohol en prostitutie werden verboden.

Het Taiping-oproer was tegelijk een boerenrevolte en een nationalistische opstand. De oproerlingen droegen hun haren los, dus niet langer in een vlecht. Dit was een teken van verachting voor het Mantsjoe-bewind. Ze trokken noordwaarts en arriveerden in 1853 in Nanjing. Daar vestigde Hong zijn residentie en dirigeerde hij zijn Taipingkrijgers richting Beijing. Overal waar ze kwamen, sloegen ze boeddhistische en taoïstische heiligdommen aan gruzelementen. Weldra beheersten ze een derde van het keizerrijk en bevonden zich 150 miljoen mensen onder hun gezag. De dagen van de Qing-dynastie leken geteld.

Toch overleefde het regime de crisis. De weelderige, corrupte levensstijl van Hong – die er ondanks het polygamieverbod een harem op nahield – vervreemde hem van zijn achterban. De opstandelingen raakten vervolgens onderling slaags. Met de allergrootste moeite en uiteindelijk met assistentie van buitenlandse troepen wist het keizerlijke bewind in Beijing het oproer te smoren. De Britten en de Fransen deden namelijk liever zaken met een plooibaar keizerlijk hof in Beijing dan met de onberekenbare volksmenner Hong. De Britse kolonel C. Gordon bracht een ‘*ever victorious army*’ op de been van Europese avonturiers en Chinese soldaten. In 1864 namen zij Nanjing in. Ze maakten korte metten met Hong en zijn rijk. De keizerlijke troepen, bondgenoten van Gordon, veroorzaakten een bloedbad onder de leiders van de opstand.

Grote delen van Zuid- en Midden-China waren verwoest. In het Taiping-oproer werden meer dan zeshonderd steden geplunderd. Er zouden tussen 1851 en 1864 maar liefst twintig miljoen doden zijn gevallen. De meeste slachtoffers kwamen om door hongersnoden en epidemieën, maar ook stierven vele miljoenen door wapengeweld van de zijde van zowel de Taipings als de keizerlijke en buitenlandse legers. Gemeten naar het aantal slachtoffers was het Taiping-oproer het grootste bloedbad op aarde tot aan de Tweede Wereldoorlog.

De Zelfversterkingsbeweging

Er volgde een zwakke poging tot herstel van het keizerlijk gezag, de Zelfversterkingsbeweging. Zij wilde de Chinese samenleving weerbaarder maken tegen de westerse indringers. Het voorbeeld was Japan, dat met succes bezig was zich te transformeren in een moderne natie. Kort nadat dat land in 1853 was ‘opengebroken’ door een Amerikaans vlootteskader, kopieerden de Japan-

De Opiumoorlog: het stoomschip *Nemesis* vernietigt Chinese jonken aan de monding van de Parelrivier bij Kanton, 7 januari 1841. Schilderij van E. Duncan uit 1843.





ners stoommachines, locomotieven, stoomschepen en allerlei andere snufjes van westerse techniek. Zo zou ook China de westerse techniek moeten overnemen, maar ook om sterk genoeg te worden om buitenlanders alleen nog op eigen voorwaarden toe te laten. Er werden scholen voor buitenlandse talen gesticht, en groepjes Chinezen mochten een kijkje gaan nemen in de Verenigde Staten. Ook werden er plannen gesmeed om de defensie en wapenindustrie op een nieuwe leest te schoeien. Er was aandacht voor mijnbouw, spoorwegaanleg en telegrafie. Rond 1890 werd er ook een marinevloot gebouwd, en kwam er op diverse plaatsen lichte industrie van de grond.

De Zelfversterkingsbeweging werd echter geen succes. Tot modernisering van de maatschappij kwam het niet. Armoede, corruptie, opiumverslaving en de traditionele overheidsbemoeienis werkten remmend en schrikten investeerders af. Bovendien stelden de initiatiefnemers het politieke systeem en het confucianisme niet ter discussie. Van democratisering wilden zij niets weten. De keizerin-weduwe Cixi liet bij haar nieuwe zomerpaleis buiten Beijing uit het kostbaarste marmer een priegel bouwen in de vorm van een raderboot. Deze Marmeren Boot werd betaald met fondsen voor de aankoop van een slagschip. Het bouwsel symboliseert het onvermogen van de Qing-dynastie tot moderniseren.

Als laatste stuiptrekking deed het hof nog enkele serieuze pogingen tot modernisering. In 1905 werd het eeuwenoude, rigide examenstelsel afgeschaft. Nieuwe scholen werden gesticht, met westerse vakken. Er werd zelfs een parlement in het vooruitzicht gesteld. Maar de hervormingen konden het hof niet redden van de ondergang.

Het modern imperialisme

In een korte oorlog tegen Japan leed China in 1895 een verpletterende nederlaag. Het moest zijn tributstaat Korea onafhankelijkheid verlenen, het eiland Taiwan aan Japan afstaan en een enorme schadeloosstelling betalen. Vier Chinese havens zouden voor Japanners worden opengesteld. Rond 1900 liet het modern imperialisme een wereldwijde wedloop zien om koloniën en invloedssferen. Na het militaire succes van Japan richtten de westerse landen hun pijlen nog fanatieker op China. Zij creëerden eigen invloedssferen, waarin zij het monopolie verwierven op de exploitatie van havens, waterwegen en natuurlijke hulpbronnen. Zelfs het jonge keizerrijk Duitsland rammelde aan de poort. In 1897 verwierf het een concessie op het schiereiland van de noordoostelijke provincie Shandong. De havenstad Qingdao vertoont met zijn typerende vakwerkhuisen en gevels met erkers nog altijd trekken van een Duitse provincie stad. In diezelfde jaren bouwden de Britten de Bund, de rivierboulevard van Shanghai, om tot lustoord voor de westerse zakenman. Met zijn keten van hotels, bankgebouwen en clubs werd het een etalage van westers imperialisme.

De Honderd Dagen

Heel eventjes kregen de voorstanders van modernisering de wind in de zeilen. Zij vestigden hun hoop op de jonge keizer Guangxu, die zich als voorstander van de Zelfversterkingsbeweging had laten kennen. Aangespoord door de vernieuwers probeerde hij tijdens de zogeheten 'Periode van Honderd Dagen' (1898) haastig een reeks hervormingen door te drukken. Maar tegenstanders van de keizerlijke hervormingen verenigden zich rond

'Gemeten naar het aantal slachtoffers was het Taiping-oproer het grootste bloedbad op aarde tot aan de Tweede Wereldoorlog'

de machtige keizerin-weduwe Cixi. Ooit was deze slimme vrouw naar het hof gehaald als concubine van een van de vorige keizers, daarna had zij zich op handige wijze omhooggewerkt. Cixi bepaalde bijna een halve eeuw lang (1861-1908) het lot van China, eerst namens haar zoon en daarna namens haar neefje Guangxu.¹ Sinds hij in 1875 als kleuter op de drakentron was geplaatst, zat deze arme keizer bij zijn tante onder de plak.

In september 1898 trokken officieren die trouw waren gebleven aan Cixi op naar de hoofdstad. Guangxu's medestanders vluchtten, sommigen werden geëxecuteerd. Cixi liet de keizer zwakzinnig verklaren en plaatste hem in het Zomerpaleis onder huisarrest. De buitendeuren van zijn woonvertrekken werden met muren dichtgemetseld. Jarenlang bleef de stakker opgesloten zitten. ▶

¹ In *De Keizerin*, haar biografie van Cixi uit 2013, probeert Jung Chang haar deels te rehabiliteren. Was Cixi onzeker vanwege haar lage afkomst? Verspilde ze geld aan luxe of steunde zij toch de modernisering van leger en infrastructuur? Werd ze gehaat als vrouw in hoge positie? Jung Chang ziet een mix van Catharina de Grote en Margaret Thatcher.

Chinese spotprent uit de negentiende eeuw waarin de hebzucht van onder andere Frankrijk (kikker), Groot-Brittannië (buldog/leeuw), de Verenigde Staten (adelaar), Rusland (beer) en Japan (zon) wordt afgebeeld. Afbeelding uit Hans-Martin Hinz, *Ein Kapitel deutscher Kolonialgeschichte in China 1897-1914*.

De Bokseropstand

De keizerin-weduwe wachtte op een kans om de gehate westerlingen uit China te verdrijven. In 1900 deed zich die gelegenheid voor. In Noord-China brak een opstand uit van de Boksers, die zich fel tegen buitenlanders keerden. De naam Boksers was afgeleid van de activistische groepering 'Vuisten van de Gerechtaerdigde Eensgezindheid'. Met blote vuisten of met lange messen en speren beoefenden zij een oude, taoïstisch geïnspireerde Chinese vechtsport. Zij achtten zich immuun voor geweerkogels. De Bokseropstand groeide uit tot de laatste grote massabeweging van het keizerrijk.

Aanvankelijk keerden de Boksers zich tegen de Qing-dynastie. Maar op sluwe wijze wist Cixi, gebruikmakend van hun diepe vreemdelingenangst, hun agressie te richten op de buitenlandse concessies en de westerlingen. Hun leus werd toen: 'Steun de Qing, vernietig de vreemdeling!' In mei 1900 arriveerden de Boksers in Beijing. Net als elders trokken zij een spoor van vernieling. Hun haat richtte zich speciaal tegen westerse missionarissen, zendelingen en hun Chinese bekeerlingen. In heel China begingen de bendes onbeschrijflijke wreedheden. Zo'n driehonderd westerse missionarissen lieten het leven. Velen van hen werden onthoofd of kwamen samen met hun parochianen om in kerken die in brand werden gestoken. Cixi moedigde de gruwelijke moordpartijen aan en verklaarde zelfs de oorlog aan alle landen met vertegenwoordigers in China. De Boksers vermoordden de Duitse gezant en belegerden 55 dagen lang de ambassadewijk van Beijing. Als strafmaatregel kwam er een expeditiemacht op de been van onder meer Britten, Fransen, Amerikanen en Japanners. Die versloeg de Boksers in een tweetal veldslagen. Cixi vluchtte samen met de gevangen keizer Guangxu in vermomming naar de oude keizerstad Xi'an.

De westerse commandanten stuurden strafbataljons naar plekken waar christenen waren vermoord. Er volgde een orgie van bloed en geweld, met meer slachtoffers dan de Boksers hadden gemaakt. Opnieuw was China in eigen ogen zwaar



vernederd. De keizerlijke regering moest een torenhoog bedrag aan schadeloosstelling betalen. Alle verdedigingswerken tussen Beijing en de zee moesten worden ontmanteld.

De val van de Qing

Uit de onvrede groeide een revolutionaire beweging, waarin Sun Yat-sen (1866-1925) een grote rol speelde. In 1905 organiseerde Sun in Japan de *Tongmenghui* (Chinese Revolutionaire Alliantie), een geheim genootschap dat in 1912 de kern zou vormen van de volksbeweging Kuomintang. In 1908 stierf Cixi, bijna tegelijk met de machteloze keizer Guangxu, die mogelijk was vergiftigd. Vanaf haar sterfbed had Cixi een achterneefje, de driejarige peuter Puyi, als keizer aangewezen. Een prins-regent nam het gezag waar. Dit maakte een militaire coup kansrijk. In oktober 1911 kwamen geniesoldaten in de stad Wuhan in opstand. In november had een meerderheid van de provincies hun trouw aan de Qing-dynastie opgezegd. Sun Yat-sen wist de regeringen van Groot-Brittannië en Japan af te houden van hulp aan de Qing. Op 12 februari 1912 volgde de officiële troonsafstand van de Qing. In de euforie knipten miljoenen Chinezen hun vlechten af: een gebaar van bevrijding uit het Mantsjoe-juk.

Zo stortte het keizerlijke China na bijna 22 eeuwen als een kaartenhuis in elkaar. De drie pijlers waarop de maatschappelijke orde van het oude China had gesteund: keizerschap, examenstelsel en confucianisme, leken weggeslagen en de toekomst was ongewis. ■

Verder lezen

Chang, Jung, *De Keizerin* (Amsterdam 2013).

Fairbank, John King en Merle Goldman, *China. A new History* (Cambridge Mass., Londen 2006).

Gelber, Harry G., *The dragon and the foreign devils. China and the world, 1100 BC to the present* (Londen, New York, Berlijn 2007).

Lovell, Judith, *Achter de Chinese muur. Geschiedenis van China's isolement 1000 v.C.-2000 n.C.* (Utrecht 2006).

Oudheusden, Jan van, *Het Hemelse Rijk herrezen. De geschiedenis van China in vogelvlucht* (Amsterdam 2017).

Spence, Jonathan, *De Poort van de Hemelse Vrede. De Chinezen en hun Revolutie, 1895-1980* (Amsterdam/Brussel 1985).